

МОВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Світлана Нікітчина
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті мотивується, що полікультурність в освіті є багатоаспектний, міждисциплінарний підхід до змісту знань, забезпечення інтеграції навчальних дисциплін, змістовна інтерпретація взаємозв'язків людини з природою і суспільством – шлях, який може сприяти глобальній самоорганізації людства і одночасно бути умовою входження конкретної людини в єдиний світовий інформаційно-освітній і комунікативний простори, а постійна робота викладача з удосконалення індивідуальної мовної стратегії – важливіше джерело поглиблення педагогічного професіоналізму й майстерності.

Ключові слова: мовна і комунікативна тактика, освітній простір, індивідуальний мовний інтелект, діалог культур, полікультурне середовище, дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння, творча самореалізація особистості, оновлення самосвідомості.

В статье мотивируется, что поликультурность в образовании есть многогранный, междисциплинарный подход к содержанию знаний, обеспечение интеграции учебных дисциплин, содержательная интерпретация взаимосвязи человека с природой и обществом – путь, который может содействовать глобальной самоорганизации человечества и одновременно быть условием вхождения конкретного человека в единое мировое информационно-образовательное и коммуникативное пространство, а постоянная работа преподавателя по усовершенствованию индивидуальной языковой стратегии – важнейший источник повышения педагогического профессионализма и мастерства.

Ключевые слова: Языковая и коммуникативная тактика, образовательный простор, индивидуальный языковой интеллект, диалог культур, поликультурная среда, организаторские, конструктивные, коммуникативные умения, творческая самореализация личности.

The article states that polyculture in education and many-sided, polysubjective and interdisciplinary approach to the knowledge content, ensuring of academic discipline integration, substantial interpretation of human's connection with nature and society is a way that can help humanity 's global self-organization and also become the condition of ones entry into united worldwide information-educative and communicative area while teacher's everyday work on his individual language strategy improvement is an essential source of rising the level of pedagogical professionalism and skills.

Key words: speech and communication tactic, educativ earea, individual language, dialoge of, organization, integration, tcach.

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтується на особистість як на певний комплекс пізнавальних, професійних, особистих та комунікативних. Саме особисті якості визначають, як виконуються комунікативні й професійні функції. Протягом усього життя, в тому числі й у системі освіти, формуються комунікативні навички людини, вміння спілкуватися з іншими, будувати стосунки, працювати командою тощо.

Актуальність дослідження. Зі зміною соціально-економічної формації в Україні, початком процесів демократизації, гуманізації навчально-виховного процесу в Україні,

його гуманітаризації з'являється можливість з нових позицій готувати учасників навчально-виховної, педагогічної діяльності, дбаючи про трансформацію (оновлення, поглиблення) свідомості майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна педагогіка вже встигла накопичити певний позитивний досвід мовної й комунікативної стратегії в полікультурному середовищі в ході навчально-виховного процесу. До проблеми вже зверталось багато фахівців-практиків і вчених. Різні аспекти діалогової взаємодії основних суб'єктів освіти розглядали в своїх працях К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, М.Бубер, В.І.Слущкий, С.В.Мейн, Ш.А.Амонашвілі, М.М.Бахтін, Г.О.Балл, С.Ю.Курганов та ін.

Конструктивний, продуктивний діалог представників різних типів культури, світоглядів, пошук в цьому процесі істини, досягнення порозуміння – це один з основних напрямів мовної й комунікативної стратегії в полікультурному середовищі. С.Ю.Курганов, скажімо, вважає, що мовна й комунікативна взаємодія – це постійний фактор прогресивного розвитку всієї культури людства. Мовна й комунікативна культура діалектично представляє інтереси комунікантів, відбираючи та поєднуючи позитиви індивідуального й колективного навчання та виховання, що дає можливість зберегти традиційні людські цінності, врахувати індивідуальні цінності особистості, дбати про оновлення її самосвідомості.

На думку М.С.Когана настає нова ера, в якій на авансцену виходить «багатомірний діалог» культур. Участь у цьому діалозі – найважливіша умова розвитку будь-якої культури, як і особистості педагога, його самосвідомості в контексті зміни світоглядної парадигми знань.

Мета статті. Визначити мовні та комунікативні стратегії в полікультурному середовищі, відобразити в статті, що результати успішної діяльності майстрів педагогічної праці знаходимо в їх прагненні до формування креативної особистості, її мовної свідомості з автономною мовною територією, індивідуальним, часто багатомовним простором у навчанні й позааудиторній роботі, де активно задіяний у процесі професійної взаємодії весь арсенал мовних стратегій, тонкого дотику до психіки студента, про що говорив свого часу В.О.Сухомлинський.

Виклад основного матеріалу. Система мовних (комунікативних) тактик несе в собі індивідуальне позитивне значення, заряд за рахунок використання числених «мов» освітнього простору в мовній і комунікативній поведінці викладача. Серед пріоритетних можна виділити такі підходи:

– мнемотехнічний з виходом на проблемне, знаково-контекстне навчання, що припускає дотримання принципу поліпрофільності, поліпредметності з урахуванням спеціалізації студентів;

– соціокультурний з спрямованістю на цінність змісту;

– лінгводидактичний (з семіотичним аналізом); інтерактивний підхід з емоційно-позитивним забарвленням освітнього процесу.

Вдосконалення особистої мовної стратегії пов'язане з формуванням різних рівнів цього процесу: індивідуального мовного тезауруса й інтелекту, індивідуальної мовної стратегії та простору.

Під рівнем індивідуального мовного тезауруса розуміємо наявність різноманітних елементів і ознак мовного інформаційно-освітнього простору конкретної людини. В основі індивідуального мовного тезауруса – словесні та жестові мови, що є провідними ознаками мовного інформаційно-освітнього простору.

Рівень індивідуального мовного інтелекту припускає здатність конкретної людини використовувати особистий мовний тезаурус (словник) для індивідуального вирішення різноманітних вербальних і невербальних ситуативних завдань (від репродукції до творчого пошуку), а також для нейтралізації деструктивних явищ.

Індивідуальна мовна стратегія – це здатність особи використовувати у всій повноті свій мовний інтелект (насамперед, мовні стратегії поведінки) для конструктивного аналізу різноманітних комунікативних тактик поведінки, а також для усвідомлення своєї індивідуальності, своєї неповторності й унікальності. Індивідуальний мовний словник сприяє актуалізації вольового акту діяльності як такого. Рівень індивідуального мовного простору розуміється як здатність людини вільно встановлювати зв'язки між відносинами з мовними просторами інших людей відповідно до духовно-етичних цінностей, моральних і етичних норм вербальної й невербальної поведінки, а також з напрацьованим досвідом спілкуватися в соціокультурних просторах, освоєних особою.

Мовний статус викладача передбачає, по-перше, повну ясність розуміння проблеми формування цілісного полікультурного освітнього простору, одним з головних аспектів якого є мовний, а точніше, багатомовний. По-друге, викладач має реалізовувати за допомогою різноманітних мовних засобів-символів освітнього простору думку про те, що всі компоненти загальної освіти взаємозв'язані, взаємозумовлені. З одного боку, уміння без знань неможливі; будь-яка діяльність, навчання, спілкування немислимі без знань і умінь. З іншого боку, вихованість – це адекватна знанням поведінка в тому соціокультурному просторі, до якого формується конкретне емоційно-творче, позитивне ставлення, що виражається через вербальні й невербальні символи багатомовного освітнього простору фахівця.

По-третє, багатомовний інформаційно-освітній простір, середовищем функціонування якого є колектив школи чи ВНЗ, а носієм – особистість студента та викладача, відображає їхню поведінку. Ось чому, як ніколи раніше, в умовах побудови демократичного правового суспільства регуляція власної поведінки, яка виявляється в синтезі внутрішньої культури й професійно доцільної зовнішньої (вербальної та невербальної) виразності, особлива актуальна. Свого часу А. С. Макаренко писав, що «вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому, що знає, що у вас на душі, а тому, що бачить вас, слухає вас». Нехтування цим аспектом діяльності викладача або його повне ігнорування перешкоджає становленню студента, його свідомості.

Іншими словами, викладач не тільки усвідомлює, але й втілює в практику професійної взаємодії такий підхід щодо створення освітнього простору, в основі якого лежить багатомовний принцип, а також принципи єдності змістовної та процесуальної сторін професійної діяльності, відповідності освіти у всіх її елементах і на всіх рівнях конструювання вимогам розвитку суспільства, науки, культури та особистості професіонала.

Отже, провідною позицією стає багатомовна освіта, що дозволяє студентам правильно орієнтуватися в сучасному глобальному інформаційному просторі (кіберпросторі), усвідомлювати його як сукупність досягнень людського суспільства, готуватися до взаєморозуміння і продуктивного спілкування представників різних культур, розширювати доступ до іноземної «мовної матриці» та налагодувати міжнародні мовні телекомунікаційні зв'язки. Зрештою, особа має отримати уявлення про різноманіття й самоцінність різних культур, уміти орієнтуватися в сучасному суспільстві, вирішувати типові та проблемні завдання з застосуванням вербальних і невербальних знакоформ віддзеркалення психічної діяльності.

У світлі сказаного, головний шлях на впровадження мовних стратегій сьогодні потрібно визначити так: не передача мовних знань, а створення ситуації співпраці, спільного осмислення і співвпровадження, де викладач виступає як консультант для того, щоб поставити студента в дану ситуацію пізнавальної діяльності, коли навчальні завдання стали для нього життєвими.

Згідно з концепцією впровадження мовних стратегій за основу беруться такі важливі позиції:

1. Реалізація інтеграційних процесів в освіті вимагає насамперед духовно здорового викладача, високоосвіченого, чутливого до ситуації й зверненого в майбутнє

учня. Викладач впливає своєю особою на студентів, сам при цьому розвиваючись і удосконалюючись. Особа викладача – одна з головних складових психологічного забезпечення мовного освітнього простору. Саме з цієї причини необхідно більше уваги приділяти роботі зі свідомістю викладача, виявленню причин фдогматизації його стереотипів, установок, цінностей, узагальнень, світоглядних позицій тощо.

Розуміючи під професіоналізмом комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності та включає такі елементи, як професійні знання й уміння, педагогічні здібності й педагогічна техніка, в рамках означеної вище позиції особливої значущості набуває необхідність розвивати уміння управляти собою, своєю поведінкою (міміка, пантоміміка; управління емоціями, настроєм; зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття, а також соціально-перцептивні здібності – увага, спостережливість, уява й техніка мови – дихання, постановка голосу, дикція, темп мови тощо).

Дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння; технологічні прийоми висування вимог, управління педагогічним спілкуванням, організації колективних творчих справ і т. ін. складають другу групу компонентів педагогічного професіоналізму в реалізації мовних стратегій та забезпечують встановлення інтенсивних професійних педагогічних контактів. Наприклад, «жестові мови» допомагають виділити головне, найчастіше випереджають хід висловлюваної думки. Міміка, як жести, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню. У свою чергу, студенти «читають» обличчя викладача, вгадуючи його ставлення, настрої. Тому важливо засвідчувати на обличчі і в жестах лише те, що стосується справи, сприяє здійсненню навчально-виховних завдань.

Якісне володіння культурою усного і письмового мовлення (йдеться про рідну мову) створює передумови для творчої реалізації особистості викладача, оскільки концептосфера мови – в естві концептосфери культури.

2. Сучасні лінгвістичні і в цілому освітні орієнтири в навчанні ґрунтуються на принципі формування цілісного освітнього простору, одним з головних аспектів якого є мовна цілісність як на рівні шкільної багатомовної освіти, так і на рівні професійно-педагогічної. Це означає насамперед «актуалізацію» проблеми мовного простору всіх, хто стає учасником освітнього процесу. Осмислення професійної мовної поведінки викладача як одного з варіантів мовної поведінки, аналіз власних комунікативно-риторичних можливостей, а також розробка типології комунікативного простору навчального процесу і його зв'язку з метою та завданнями тієї або іншої психолого-педагогічної компенсації – все це може не тільки скласти неординарний шлях аналізу навчального процесу, але й зв'язати основні проблеми функціонального погляду викладача на мову.

Інше важливе завдання полягає в тому, щоб забезпечити вільний розвиток спектру альтернативних програм і концепцій та їх взаємодії. У рамках його вирішення особливого значення набуває розширення доступу студентів та викладачів до іноземної «мовної матриці», що вивчається. Умова ефективності взаємодії між ними – установка на конвергентний «діалог згоди», а не на суперечність.

3. Сучасна мовна освіта пов'язана з переходом від формально-граматичного до семантико-функціонального погляду на мову. Така позиція продуктивна погляду налагодження міжнародних мовних телекомунікаційних зв'язків, освоєння комунікативних функцій мови й викликає цілий ряд змістовно-методичних наслідків.

Новий наочний зміст потребує й нових змістовних форм викладання. Аспект функціонування пов'язаний з переорієнтацією лекційних форм на лабораторно-практичні, де аналіз мовного матеріалу, занурення в «мову» й бачення її поліфункціональності, «взаємодія» з мовою не зроблять учасників навчання його суб'єктами, а й підвищать суб'єктивний статус мови. Освоєння найважливіших комунікативних дій сприятиме зміні та індивідуальній мовній стратегії викладача.

Функціональний підхід до мови пов'язаний з інтеграційними аспектами освіти. Мова, будучи, за відомою метафорою, «будинком буття», пов'язана з питаннями психології особистості, її світогляду, з питаннями історії і культури суспільства, із взаємодією різних культур. Іншими словами, рідна та іноземні мови покликані допомогти студентам долучитися до найкращих зразків щоденного й ділового мовного спілкування з тим, щоб надалі здійснювати плідну комунікацію на рівні поліпредметної взаємодії з всіма учасниками освітнього процесу, а також на міжкультурному та міждержавному рівнях.

Діалогові лекції, ролеві ігри, знаково-контекстна технологія, «круглі столи», мікроконференції, «відкриті відеоуроки», конкурси і олімпіади для викладачів – лише деякі з численних організаційних форм, які застосовуються нами для реалізації мовних стратегій.

При цьому оволодіння різноманітними аспектами мовних стратегій має мати творчий характер та бути спрямоване на: а) використання різноманітних прийомів мнемотехніки, що припускає вихід на знаково-контекстне навчання; б) поліпредметний, поліпрофільний характер навчання не перешкоджає подальшій спеціалізації; в) соціокультурна ціннісна спрямованість змісту завдань включає елементи культурологічної драматизації; г) лінгводидактична тактика вимагає семіотичного аналізу; д) інтерактивний підхід має емоційно-позитивне забарвлення; е) ускладнення відбувається за рахунок характеру виконуваної діяльності: від активної репродуктивної і частково пошукової до творчої (13)

Таким чином, слід підкреслити, що лише співтворчість викладача й студента, що припускає комунікативний підхід до освоєння інформаційно-освітнього простору, здатна певною мірою забезпечити розуміння обома учасниками його цілісності. Саме в цілісності та одночасно поліфонічності освітнього простору бачиться можливість якнайповнішої реалізації творчих потенцій викладача та студента, а також ефективного становлення мовного простору особи, що розвивається (7).

Співтворчість викладача та студента, в основі якої лежить співпраця в різноманітній креативній діяльності (праця, пізнання, спілкування), становить перспективну тактику навчання творчості в сучасному освітньому процесі.

Висновок. Отже, сказане означає, що чим яскравіше виявляються творчі функції, тим продуктивніший процес їхньої спільної діяльності, спрямованої на оновлення і змісту освіти, його технологічної бази. При цьому чим вищий творчий потенціал студентів, тим вищі й складніші професійні та комунікативні завдання доводиться вирішувати викладачу.

Надаючи виключно важливого соціального значення творчій самореалізації особистості, вважаємо, що свобода вибору стратегії й тактики комунікації, надання рівних можливостей для кожного комуніканта у використанні засобів вербальної й невербальної поведінки стають необхідними умовами здійснення на практиці впровадження мовної стратегії. Звернення до досвіду багаторічної педагогічної практики дозволяє назвати декілька найвагоміших мовних стратегій ефективною спільною діяльністю викладача та студента, зокрема:

– Творчість у плануванні й прогнозуванні результатів освіти й виховання не може здійснюватися без урахування педагогом сформованості мовної складової діяльності студента.

– Формування й творча реалізація особистого мовного простору – це тривалий і безперервний творчий процес, що має місце в освітньому просторі кожного уроку будь-якої навчальної дисципліни, а також у позааудиторній та позанавчальній діяльності.

– Організація, регулювання й контроль за освітнім процесом вимагає від педагога уміння чуйно реагувати на щонайменші зміни (як позитивні, так і негативні) в індивідуальному мовному статусі учня.

– Облік своєрідності та обсягу комунікативних одиниць індивідуального тезаурус, мовлення «концептосфери» учнів (вік, стать, соціальний статус тощо) при колективному

характері навчання й виховання – чинник, про який педагогу слід пам'ятати в роботі над вдосконаленням власних мовних стратегій для подальшої їх реалізації в живому освітньому процесі.

– Навчання мистецтва інтерпретації адекватного прочитання особистого мовного простору – важлива педагогічна стратегія, що дозволяє здійснювати справжню комунікацію в процесі творення становлення особистості.

Важливим чинником формування постійної потреби в самостійному вдосконаленні мовних умінь є створення ситуацій для самовираження студентів. Такі ситуації виникають, якщо спілкування під час навчання в аудиторії здійснюється за умов повної психологічної сумісності й комфорту, якщо викладач виявляє постійну цікавість щодопозааудиторної діяльності студентів, якщо вони заохочуються до обміну враженнями та інформацією.

Перспективи подальших розвідок. Таким чином, зі становленням сучасних мовних стратегій найперспективнішими напрямками подальшого науково-дослідного пошуку є такі:

– визначення шляхів та засобів ефективного освоєння мови як знакової системи; збереження чистоти багатомовного освітнього простору;

– створення умов для унікального мовної взаємодії особистості, збереження своєрідності його мовленнєвої діяльності;

– визначення ефективних технологій і методичних стратегій підтримки атмосфери взаєморозуміння викладача та студента у процесі праці, пізнання й спілкування, формування метамови в освітньому просторі;

– створення умов для співтовариства, в якому інтеграція освітян дозволить виступати ініціаторами екологічно чистого інтегрованого багатомовного простору у вищому навчальному закладі, школі й поза ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.А. Время и его преодоление: Хрестоматия по философии. – М.: Просвещение, 1997. – 270 с.
2. Аскольдов С.А. Время онтологическое, психологическое и физическое // Мысли. – 1922. – № 3. – С. 21-27.
3. Астафурова Т.Н. Варьирование языковой деятельности в межкультурном деловом общении // Тез. докл. научн. конф. «Языковая личность: Жанровая языковая деятельность». – Волгоград, 1998. – С. 27-29.
4. Бодалев А.А. Вершина в развитии человека: характеристики и условия достижения. – М.: Просвещение, 1998. – 157 с.
5. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Мысль, 1982.
6. Бражник Е.И. Альтернативное образование в поликультурном обществе. – СПб., 1998.
7. Буланкина Н.Е. <http://www.edu.nsu.ru>
8. Буланкина Н.Е. Концептосфера гуманистического образования: Учебно-методическое пособие / Н.Е. Буланкина, В.Н. Турченко. – Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2004. – 184 с.
9. Кремень В.Г. О состоянии и перспективах развития высшего образования Украины // Наука и образование на пороге III тысячелетия. – Минск, 2001. – С. 5-12.
10. Лиферов А.П. Интеграция мирового образования – реальность третьего тысячелетия. – М.: Педагогический поиск, 1997. – 97 с.
11. Лихачев В.Д. Текстология: Крат. очерк. – М.; Л.: Наука, 1964. – 102 с.
12. Лиферов А.П. Культурологическая составляющая интеграции мирового образования. – Рязань: Изд-во РГПУ, 1996. – 117 с.

13. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов в процессе профессиональной подготовки. – М.: ИНИОН РАН, 2003. – 217 с.
14. Рогова Г.В., Ловцевич Г.Н. Особове читання // Іноземні мови в школі. – 1994. – № 1. – С. 17-22.